

25 постійних нештатних наукових співробітників, у 1928 р.— 15, то на початку 1930 р. залишився лише один такий працівник, але і його мали до кінця року скоротити³².

Негативно вплинула на діяльність ВУАН також реорганізація історичної секції академії, кафедр та комісій в 1929—1930 рр.

Незважаючи на ці та інші негативні явища, академік М. Грушевський активно здійснював наукову роботу. Наприкінці квітня 1929 р. він видав першу частину IX тому історії України обсягом 600 сторінок, що охоплювала 1650—1653 рр., а у вересні віддав до друку другу частину. Однак та не виходила протягом року. Вона була обсягом 900 стор. й охоплювала період з 1654 по 1657 р. (до смерті Б. Хмельницького). Закінчив учений також першу частину VI тому „Історії української літератури“, яку, згідно з договором, підписаним з Державним видавництвом України, зобов'язався видати своїм коштом³³.

Опублікував М. Грушевський також кілька статей тієї ж доби, зокрема: „Сулимове війське в 1654 р.“ (Записки історико-філологічного відділу, т. 24); „Об'єднання східного слов'янства і експансивні плани на Балкані в рр. 1654—5“ (збірник на честь Я. Бідло); „До історії Переяславської Ради 1654 р.“ (Доклади Академії наук ССРСР); „Незв'язний епізод з життя Дорошенка“ (Записки НТШ, 1930, т. С); „З приводу зносин Б. Хмельницького з Портою“ (Україна, 1930, № 6).

Під керівництвом науково-дослідної кафедри історії України, яку очолював М. Грушевський, і надалі відбувалася робота над актовим матеріалом 1657—1667 р. у Москві, Ленінграді, Львові, Кракові, Варшаві та Берліні, виявлялися невідомі й малознані матеріали до соціальної та культурної історії в архівах та бібліотеках — у рукописах та виданнях за кордоном.

Важливим напрямом роботи був пошук та опрацювання невідомих матеріалів до історії української історіографії, культурного, національного, політичного й революційного руху XVIII—XIX ст. в архівосховищах і бібліотеках Чернігова,

Полтави, Катеринослава, Одеси, Харкова, Москви, Ленінграда й інших міст.

Як наслідок, кафедра видала 1929 р. 16 книжок, обсягом 388 друкованих аркушів, серед них: V том праць історичної секції, 1—2-й випуски „Первісного громадянства“, сім книг часопису „Україна“, „Науковий збірник“, I том „Українського архіву“, 5-та книга збірника „За сто літ“, 2-га книга „Студій з історії України“.

На засіданні ради історичної секції ВУАН 8 жовтня 1929 р. академік повідомив, що Інтернаціональний комітет історичних наук, увівши історичну секцію до свого складу як науково-історичну організацію України, просить її обрати представника секції в комітеті, а також делегувати своїх членів у комісію комітету. Рада історичної секції ухвалила просити взяти на себе представництво секції в Інтернаціональному комітеті історичних наук голову секції академіка М. Грушевського³⁴. На черговому засіданні секції до комісії зазначеного комітету делегували М. Василенка, К. Копержинського, Є. Загороднього та В. Кричевського³⁵. Це, може, було одне з небагатьох засідань, яке справило на всіх позитивне враження.

Таким чином, у першій половині ХХ ст. репресії більшовицького режиму захопили Всеукраїнську академію наук і, зокрема, історичну секцію, якою керував М. Грушевський. Розпочалися вони з критики його історичної школи, продовжилися перебудовою історичних установ, звільненням низки співробітників, гонінням всього, що було пов'язане з М. Грушевським. Восени 1930 р. було закрито журнал „Україна“. Протести залишалися без відповіді. Перешкоджали роботі й неефективні засідання, і скорочення фінансування соціальних наук, й ідеологічна робота на виробництві. З обранням М. Грушевського академіком Всесоюзної академії наук вчений намагався перенести вивчення історії України на всесоюзний рівень, для чого запропонував конкретний план історичних досліджень. Незважаючи на труднощі, на кінець 1930 р. історичні установи під керівництвом М. Грушевського досягли значних успіхів.

Ярослав МАЛИК

ГАЛИЦЬКІ ЮВІЛЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Галицьке двадцятиліття життя та діяльності Михайла Грушевського справедливо вважається найбільш плідним у творчому плані періодом його біографії. Упродовж цього часу талановитий вихованець В. Антоновича став чоловіком постаттю української гуманітаристики й авторитетним громадським діячем, чия думка щодо шляхів вирішення будь-якого питання національного буття нетерпляче очікували й уважно обговорювали по обидва боки Збруча. Таке усвідомлення вагомості національного служіння М. Грушевського було властиве вже сучасникам ученого, насамперед

галицьким українцям, у розумінні яких приїзд новоіменованого професора до Львова у вересні 1894 р. став мало не епохальною віхою в історії краю — подією, що дала поштовх модернізації всіх сторін його життя. Заініційовані М. Грушевським зміни виявилися такими різючими, що згадана дата набула з часом певної символічності, тож у середовищі близьких співробітників голови НТШ виникла ідея про потребу її відзначення.

Уперше це сталося в 1904 р., коли феноменальна плідність десятирічної праці М. Грушевського у Львові викликала потребу уважніше пригляну-

³² Сохань П. С. М. С. Грушевський і Academia...— С. 273—274.

³³ НБ України. Ін-т рукопису, ф. 10, спр. 15214, арк. 1.

³⁴ Там само.— Спр. 2445, арк. 163—164.

³⁵ Там само.— Спр. 2446.

тися до його небуденної особистості. Відзначимо, що це був перший із відзначуваних сучасниками ювілеїв у житті автора „Історії України-Руси“. Генезу реалізації згаданого задуму ініціатори святкування змалювали у передмові до виданого на пошану вченого „Наукового збірника“: „В 1904 р. зродилася між бувшими учениками професора Михайла Грушевського така думка, щоби прилюдно пошанувати того Учителя за його дотеперішню професорську й наукову діяльність у Галичині. Саме в тім році минуло 10 літ, як в австрійську Україну прийшов він, майже не знаний тут молодий чоловік, щоби займати урядове становище професора всесвітньої історії з українською викладовою мовою на львівським університеті, й одночасно з тим розпочався тут, за його ініціативою, живий, не знаний доси в Галичині науковий рух. По порозумінню з ширшим гуртом його прихильників вибрано форму сієї почести — видання збірної книжки статей з поля історії, літератури, етнографії і т. д. Зложився комітет, що запросив до участі в виданні учеників Михайла Грушевського і прихильників його наукової та громадської діяльності“¹.

Збір текстів і видання самої книжки затяглося більше ніж на рік. Протягом цього часу представники оргкомітету (В. Гнатюк, Д. Коренець, І. Кривецький, С. Томашівський та І. Франко) звернулися до багатьох приятелів та учнів М. Грушевського з пропозицією надати свої статті для запроєктованого збірника. За задумом організаторів, він мав складатися з трьох частин. Перша мала би містити публікації про самого ювіляра, характеризуючи „ту духову атмосферу, яку витворив довкола себе проф. Грушевський“². Друга частина призначалася для історичних праць. Третя — для розвідок історико-літературного та етнографічного характеру.

Як свідчить розлоге листування секретаря оргкомітету В. Гнатюка, запрошені особи з великим ентузіазмом відгукнулися на заклик ушанування львівського професора. Особливо гаряче згадану пропозицію сприйняли учні М. Грушевського, котрі були безпосередніми свідками його різнопланової праці. Прикметно, що в їхніх листах проглядає розуміння відповідальності за якість підготовлених текстів, адже йшлося про вшанування близької людини. Наприклад, відгукуючись на пропозицію оргкомітету, Д. Коренець відповів: „Признання з боку Вашого ще і тому тішить мене, що то розвідка присвячена нашомулюбому Пану

Товаришу, залежало мені проте дуже на тім, щоби нею справді причинитись до його звеличання“³. Деякі з учнів М. Грушевського, з огляду на визначену структуру збірки, запропонували редакції на вибір декілька можливих тем. Так, у відповідь на запрошення В. Гнатюка, О. Сушко сказав, що „до участі зголошуюсь як найохотнійше“, і запропонував на вибір два тексти: „Мої спомини про його [М. Грушевського] розмови, його вплив та популярність не лише між своїми учениками, але й між нашою молодіжкою взагалі“ та „Смерть Дмитра Самозванця. Історичний нарис“⁴.

Втім, незважаючи на тривалий підготовчий період, не всі зголошені до участі у виданні автори встигли підготувати обіцяні статті. Наприклад, так і не надіслав жодної з обіцяних розвідок О. Сушко. Очевидно, він був не єдиний, адже самі ініціатори видання у передмові згадали „численних прихильників“, що „задля злости дня не могли докинути своєї частини“⁵.

Внаслідок тривалої підготовки „Науковий збірник“ вийшов з друку тільки на початку лютого 1906 р. А вже в неділю 25 лютого у приміщенні львівського готелю Л. Штадмілера було влаштовано урочистий комерс з ушанування М. Грушевського. На ньому, як зазначала газета „Діло“, „взяло участь кількадесят мужчин і пань зі Львова і з провінції“⁶. За свідченням присутнього на святі члена оргкомітету В. Гнатюка, загалом зібралося близько 50 осіб, серед яких були й гості з Коломиї, Перемишля, Бережан та інших галицьких осередків.

Після урочистої вечері першим на святі виступив найстарший член оргкомітету Іван Франко, котрий у своїй проникливій, за оцінками присутніх, промові змалював епохальність наукової праці українського професора для Галичини,

згадавши також про численні перешкоди, котрі довелося у своїй діяльності долати М. Грушевському. Відзначимо, що про зміст виступу І. Франка ми сьогодні знаємо лише зі слів В. Гнатюка, тож наведемо дещо довшу цитату: „Він [М. Грушевський] став у нас не тільки репрезентантом української науки на університетській кафедрі, не тільки організатором наукової праці в семінарії та в секціях Наукового Тов[ариства] ім. Шевченка, не тільки центром оживленого наукового і літературного руху на нашій частині України. В ньому ми шануємо ще щось більше, бо чоловіка ясної, критичної думки та чистого і незломного характеру. Він із сього погляду став узором нашого молодого покоління і замінним чинником у нашім

Михайло Грушевський.
1906 р.

¹ Передмова // Науковий Збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками і прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904).— Львів, 1906.— С. V.

² Центральний державний історичний архів України у Києві (далі — ЦДІА України у Києві), ф. 1235., оп. 1, спр. 30, арк. 66.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 368, оп. 1, спр. 171, арк. 2 зв.

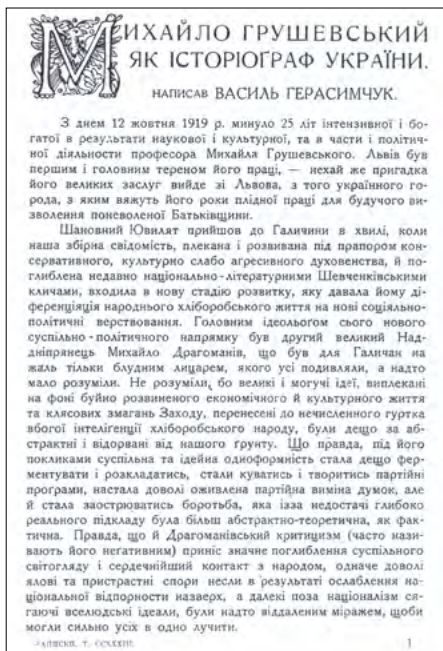
⁴ Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 2282, арк. 91.

⁵ Передмова...— С. V.

⁶ В честь професора Мих. Грушевського // Діло (Львів).— 1906.— Ч. 35.— С. 3.

громадським розвою. Він зумів злучити біля наукової праці людей різних таборів і напрямів; своїм критичним умом він сильно протидівав розвоєві славної галицької бляги та фразеології, а від його правого характеру відскакувало все дволичне, безпринципне та безхарактерне⁷. Пізніше промовець передав М. Грушевському розкішно оправлений „Науковий збірник“. За свідченнями кореспондента „Діла“, слова І. Франка викликали сильне враження серед учасників комерсу і навіть „зворушили ювілята до сліз“⁸.

Від імени університетських вихованців М. Грушевського привітав учитель української гімназії у Перемишлі Д. Коренець. Він також вказав на масштабність розгорнутої старшим колегою у Галичині діяльності: „Яко учитель і друг молодіжи, провідник і організатор наукової роботи в науковім Товаристві ім. Шевченка, учений автор дуже численних праць наукових проф. Грушевський розвів таку діяльність широку і пребагату в наслідки, що прямо трудно й подумати, як на це стало сил одного чоловіка“⁹.

Перша сторінка статті В. Герасимчука „Михайло Грушевський як історіограф України“ (*Записки НТШ. Львів, 1922, т. СXXXIII*)

Після згаданих промов В. Гнатюк прочитав понад двадцять привітальних телеграм із Києва, Перемишля, Станіславова, Бережан, Рогатина, Снятина, Кракова, Праги та Відня. Наприкінці свята виступив сам ювіляр, який „подякував в довшій промові, повній глибоких гадок, учас-

никам за честь, котру ему віддали, прирікаючи, що й на будуче, як дотепер, присвятитись своїй улюбленій праці“¹⁰. У згаданому виступі М. Грушевський, зі слів В. Гнатюка, наголосив, що у влаштованому на його честь святі вбачає вшанування праці всього об’єданого довкола нього кола співпрацівників, „згрупованого на службі тій ідеї [...] — піднести українську народність понад рівень простої етнографічної відмінності, якою була вона в очах багатьох, уважаючися лише прищипкою, провінціалізмом, засудженням на те, аби безвихідно тягтися в хвості чи то російської чи то польської культури, — навчити саму українську суспільність дивитися на себе як на націю й міряти свої потреби мірою сучасної культурної нації й ставити до себе самої такі вимоги“¹¹.

Ювілей 1906 р. відображено і в епістолярії М. Грушевського. В багатьох листах ученого вітали колеги та учні, головню виправдовуючи власну відсутність на комерсі. Наприклад, З. Кузеля писав: „Висилаючи сей перший лист по святкуванню ювілея Вашої десятилітньої діяльності, я ще раз прошу приймати від мене найщиріші бажання; мені дуже жалко, що мій стан здоровля і моє заняття не дозволили мені особисто заявити Вам мою глибоку пошану для Вашої особи і Вашої научної діяльності“¹². Деякі надніпрянські приятелі М. Грушевського, із запізненням вітаючи його з першою ювілейною датою, нарікали на київських українців, котрі з запізненням поінформували широку громадськість про львівський комерс¹³.

Саме святкування залишило у М. Грушевського до певної міри амбівалентні враження. Так, доволі скептичними виявилися безпосередні рефлексії ювіляра стосовно організації та перебігу комерсу. У своєму щоденнику М. Грушевський занотував: „О 6 [годині] були засід[ання] секції й археографічної комісії, потім пішли на комерс. Нічого собі, але промови не були роздані, і другого дня Дзиджора поясняв, що слухачі, молодіж були невдоволені з промови Корінця [...] Гарною була промова Франка, телеграми з Київа — ліпше б їх не було. Взагалі я того комерсу не дуже мало надіявся, й мав по нім не дуже милий смак, особливо на перших порох. Треба б було зробити ще в тіснійшій кругу“¹⁴.

Натомість, з децю пізніших спогадів М. Грушевського дізнаємося, що він був приємно заскочений такою увагою галицької громади до своєї особи. Особливо припав йому до душі розкішно виданий збірник праць. У написаній того ж 1906 р. з нагоди сорокаріччя „Автобіографії“ історик відзначив: „Велика честь і утіха в тім часі стріла мене зі сторони моїх учеників і прихильників, що з нагоди десятиліття моєї наукової й громадської праці в Галичині пошанували мене виданням розкішного збірника“¹⁵.

⁷ В. [Гнатюк В.] Честь праці! // Літературно-науковий вістник (далі — ЛНВ).— Львів, 1906.— Т. 33.— С. 556.

⁸ В честь професора Мих. Грушевського.— С. 3.

⁹ Коренець Д. Ювілей науки // Учитель (Львів).— 1906.— Ч. 10.— С. 143.

¹⁰ В честь професора Мих. Грушевського.— С. 3.

¹¹ В. [Гнатюк В.] Честь праці! — С. 557.

¹² Листи Зенона Кузеля до Михайла Грушевського / Упоряд.: В. Наулко, В. Старков.— Запоріжжя, 2005.— С. 30.

¹³ Катренко А. М., Катренко Я. А. Їх об’єднували сповідувані демократичні ідеали та любов до України і її народу (Листи І. Л. Шрага М. С. Грушевському).— К., 2009.— С. 40.

¹⁴ ЦДА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 25, арк. 105.

¹⁵ Грушевський М. С. Автобіографія, 1906 // Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського.— К., 1992.— С. 213.

Через кілька днів після комерсу — 28 лютого — на засіданні Виділу НТШ М. Грушевського вкотре привітали його колеги. Під час самих нарад, за інформацією „Хроніки НТШ“, „на внесенє д. В. Гнатюка постановив Виділ причинитися від себе до пошанованя праці голови проф. М. Грушевського в товаристві з нагоди святкування десятилітньої її річниці і покрити частину коштів виданя „Наукового Збірника“, виданого окремим комітетом“¹⁶. Рукописний варіант протоколу засідання Виділу деталізує інформацію „Хроніки“: йшлося про те, щоб „почислити друк „Наукового Збірника“, виданого Комітетом, по коштах продукції, а крім того покрити 33 % коштів накладу“¹⁷. Завершили своєрідне вшанування М. Грушевського українські студенти, які 1 березня зробили йому овацію в університетській залі.

Відзначимо, що якщо саме свято не вийшло поза межі Галичини, то значно більший резонанс мав виданий об'ємний „Науковий збірник“, в якому взяли участь усі відомі представники тогочасної української гуманістики, а серед них — майже половина учнів М. Грушевського. У „Передмові“ до збірника, котру підписали члени оргкомітету, прозвучали перші узагальнені оцінки наукової праці М. Грушевського. Його приїзд до Галичини було названо „історично-важним фактом“, а діяльність — „головним осередком, коло якого згуртувалися відокремлені давні й нові сили“. Внаслідок їхньої солідарної праці „українська історія, література, етнографія й етнологія, а за ними інші науки, навіть природописні, перестали лежати облогом, або ледви примітивно обробленим полем, як було доси“. Не менш вагомим, йшлося в передмові, був вплив М. Грушевського на громадське життя. Відзначили організатори ювілею й національне значення „Історії України-Руси“ — „величавої основи української історичної науки і невичерпаного жерела національно-політичного і соціально-культурного самопізнання й освідмлення, що вводить нас дійсно вперше в сім'ю європейських народів...“¹⁸

Титульна сторінка Наукового збірника, присвяченого М. Грушевському. Львів, 1906 р.

Попри молодість самого ювіляра (не повних сорок років!), було здійснено спробу визначити його місце у національному пантеоні. Тут автори передмови уперше співвіднесли діяльність М. Грушевського з національною працею Тараса Шевченка та Михайла Драгоманова. Зауважимо, що саме з їхньої легкої руки надалі — аж до поразки Визвольних змагань — позиція М. Грушевського в національних „святцях“ поряд зі Шевченком і Драгомановим лише зміцнювалася та ставала загально визнаною не лише в патріотичних колах, але й у середовищі зацікавлених українським рухом представників інших народів.

Вихід „Наукового збірника“, яким, як у своєму огляді книги писав дописувач „Діла“, „ушановано нашого героя праці“¹⁹, було помічено далеко за межами Львова, що привернуло увагу до постаті М. Грушевського. На сторінках наддніпрянської періодики, подібно як і в Галичині, вказувалося на непроминальність праці львівського професора для поступу українства на зламі століть. Так, підносячи всебічність національного служіння М. Грушевського, Д. Дорошенко на шпальтах полтавського „Рідного краю“ підкреслив: „[Професор] Грушевський [...] самий енергійний громадський діяч в найкрайшій розумінню цього слова“²⁰.

Найбільшою ж аналітикою вирізнявся допис Б. Грінченка у київській „Новій громаді“. На початку своєї статті він слушно зауважив, що вже сама незвичність відзначення десятиліття праці М. Грушевського (за словами Б. Грінченка, „неповні ювілейні літа“) свідчить про винятковість його впливу на тогочасне українство. Б. Грінченко насамперед торкнувся національної значущості наукової праці ювіляра, виправдано фокусуючись на феноменальності „Історії України-Руси“. Три прикмети, вказує автор, роблять її визначним явищем українського життя: реконструкція нашого минулого „з самого його початку“, розуміння української історії як буття нації і, врешті, сама українська мова видання. Не оминув Б. Грінченко й вагомості науково-організаційної праці ювіляра, підкресливши, що за роки його керівництва НТШ „виявило таку щирю, енергичну діяльність“²¹. Не менш вагомим наслідком організаційної праці М. Грушевського у Львові було названо виховання нової генерації істориків. Саме Б. Грінченко уперше серед українських оглядачів вказав, що „проф. Грушевський витворив круг себе цілу школу людей, що поважно працюють тепер коло історії і зв'язаних з нею наук“²². У підсумку, підкреслює автор допису, саме працею таких особистостей, як ювіляр, „держитися й процвітає життя нації“.

Відзначення першої ювілейної дати М. Грушевського привідкрило для нас певні тертя між львівським професором та його київськими колегами. Так, не всі наддніпрянські видання погодилися поінформувати свого читача про появу виданого з нагоди вшанування М. Грушевського у Львові „Наукового збірника“. Наприклад, „Громадська думка“ відкинула огляд ювілейної збірки авторства С. Томашівського, пославшись на мало-

¹⁶ Засідання Виділу // Хроніка НТШ.— Львів, 1906.— Ч. 26.— С. 2.

¹⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2204, арк. 75 зв.

¹⁸ Передмова.— С. VII.

¹⁹ В. Б. Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському... // Діло (Львів).— 1906.— Ч. 58.— С. 1.

²⁰ Д. Д.-ко. [Дорошенко Д.] Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському... // Рідний край.— 1906.— Ч. 16.— С. 19.

²¹ П. В-й [Грінченко Б.] Свято у Львові // Нова громада (К.).— 1906.— № 2 (Лют.).— С. 118.

²² Там само.

зрозумілий наддніпрянцям галицький правопис. Крім того, у редакційній примітці йшлося: „До того ж селянинові зовсім не інтересний той довгий реєстр заголовків з великої наукової книги, який ви подаєте наприкінці статті”²³. Така позиція редакції викликала певне напруження у взаєминах між наддніпрянцями та галичанами²⁴. Останні сприйняли позицію колег як вияв шкідливого для національного єднання наддніпрянського партикуляризму та, як написав С. Томашівський до вчителя, небажання робити ювіляра у середовищі російських українців „популярнішою”²⁵.

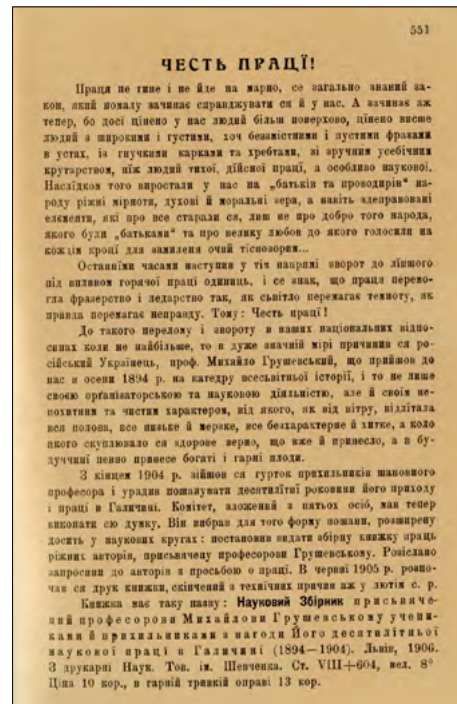
Після ювілейних святкувань українського історика, попри загострення міжнаціональних стосунків у Галичині, все-таки об'єктивно оцінили його заслуги перед українським суспільством польські інтелектуали. Краківський учений Т. Грабовський наголосив, що ювіляр своєю „бenedиктинською працьовитістю” створив „руський науковий світ”, ба, навіть більше — цілість українського суспільно-політичного й культурного життя²⁶. Звернувши увагу на домінування у збірнику вихованців автора „Історії України-Руси”, оглядач вказав, що „проф. Грушевський постає в оточенні цілої школи”²⁷.

Не менш піднесеними були й оцінки російських колег М. Грушевського. О. Яцимирський, наслідуючи логіку авторів передмови „Наукового збірника”, на сторінках академічних „Известий” співвідніс вагу внеску М. Грушевського до скарбниці української культури зі значенням спадщини його видатних попередників²⁸. Уже сама змістова насиченість збірника, за влучним спостереженням О. Яцимирського, є промовистим свідченням тих зрушень в українській науці, що їх вдалося домогтися ювіляру, адже „поява такої цінної та різнохарактерної книги близько десяти років тому була би рішуче немислимою”²⁹.

Відгукнулися вітальним адресом на ювілей М. Грушевського й представники білоруської інтелігенції, об'єднані в редакції газети „Наша Ніва”. В надісланому українському діячеві листі, зокрема, йшлося: „Високоповажний Пане, в двадцять п'яту річницю Вашої тяжкої, але великої та славної праці для рідної Вам України,— праці над будовою української науки та над розвитком національної душі українського народу, для нас, білорусів, найбільш близького серед слов'янських племен,— Редакція „Нашої Ниви” щиро вітає Вас і бажає Вам сил та енергії славно вести надалі так корисну для Вашої Батьківщини працю”³⁰.

Відзначення ювілею М. Грушевського, що правда, з деяким запізненням, привернуло увагу й чеських науковців. У розлогій статті на сторінках празького часопису „Slovansky Přehled”, прикрашеної портретом М. Грушевського, спробу уза-

гальнити його національну працю здійснив Карел Кадлець³¹. На переконання чеського дослідника, його український колега „належить до найплодотивітших і найгрунтовніших слов'янських дослідників”, адже його організаційною хисту завдячує свій швидкий поступ львівське НТШ та київське УНТ; саме завдяки М. Грушевському українці на решті отримали свою історичну метрику³². Поряд із такою масштабною дослідницькою та науково-організаційною діяльністю, увагу К. Кадлеца привернула також громадська активність колеги, де він вже на практиці реалізує своє переконання щодо права українського народу на вільний розвиток. Загалом поділяючи висловлені у передмові до збірника оцінки, К. Кадлець також відзначив співмірність внеску ювіляра у розбудову українського життя поряд із його великими попередниками — Шевченком і Драгомановим.

Перша сторінка статті В. Гнатюка „Честь праці!”, уміщена в „Літературно-науковому віснику”. Львів, 1906, т. 33

Прїїзд М. Грушевського до Галичини наддніпрянські українці вирішили відзначити вдруге майже через п'ятнадцять років після першого ювілею, коли стало можливим цілісно узагальнити його працю. Загалом це було вже четверте ювілейне вшанування вченого. Ідея відзначити двадцятип'ятиріччя цієї знакової в житті наддні-

²³ Д-ві С. Томашівському // Громадська думка.— К., 1906.— № 55.— С. 4.

²⁴ Див. про це докладніше: Листування Михайла Грушевського. Т. 5: Листування Михайла Грушевського та Євгена Чикаленка / Упоряд.: І. Старовойтенко, О. Тодічук.— К.; Н.-Й., 2010.— С. 178—180.

²⁵ ЦДДА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 792, арк. 214.

²⁶ Tad. St. Gr. [Grabowski T. S.] Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському... // Świat Słowiański.— Kraków, 1906.— Czerwiec.— Roczn. II.— S. 440—442.

²⁷ Там само.— С. 441.

²⁸ Яцимирский А. И. Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському... // Известия ОРЯСИАИ.— 1906.— Т. XI.— С. 428.

²⁹ Там само.— С. 439.

³⁰ ЦДДА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 30, арк. 23.

³¹ Kadlec K. Mchajlo Hruševskij // Slovansky Přeheid.— 1909.— N 11.— S. 163—167.

³² Там само.— С. 163—167.

стрянців події виникла в 1919 р. серед працівників НТШ. Цього разу виявом вдячності ювіляру мало бути видання присвяченого йому тому „Записок НТШ“. Утім, внаслідок повонних фінансових негараздів, видання, як і перше, з'явилося із запізненням. У протоколах засідань секції НТШ початку 1920-х років час від часу трапляються згадки про потребу прискіпити друк присвяченого М. Грушевському тому³³. А на березневому засіданні об'єднаних секцій НТШ у 1922 р., реагуючи на кількарічну затримку „Записок НТШ“, І. Свенціцький навіть емоційно вигукнув: „Се аномалія!“³⁴

Втім, поряд із технічними труднощами, слід також згадати про те, що у перші повоєнні роки прихильників ювіляра у середовищі західноукраїнської інтелігенції виявилось набагато менше. Зміну політичних поглядів М. Грушевського на ліві в часи його головування в Центральній Раді, як також поразку її політики болісно сприйняли зазбручанські українці. Це підважило панівну перед тим переконаність в універсальності генія автора „Історії України-Руси“ й навіть захитало його науковий авторитет. Більше того — відверті скептики з'явилися також у середовищі колись близьких львівських учнів М. Грушевського.

Зауважено скепсис до особи М. Грушевського і в справі видання ювілейного 133 тому „Записок НТШ“. Як свідчить тогочасний епістолярій, у багатьох виконавців згаданого проекту, втім, і серед учнів М. Грушевського, відчутно роздратування як ідеєю видання, так і особою ювіляра. Промовистими тут можна назвати слова тогочасного редактора „Записок НТШ“ І. Крип'якевича в листі до С. Томашівського: „До таких гріхів, які треба покутувати, належить, між іншим, том „в честь“ М. Грушевського, ухвалений виділом ще 1919 р. (як не помиляюся), що загатив дальші томи. Це вже минувшина, спадщина попереднього часу“³⁵. Через півроку І. Крип'якевич укотре повернувся до згаданої теми в листі до того ж кореспондента: „Записки, присвяч[ені] Грушевському, остаточно вже надруковані — ставимо хрест на цій милій справі“³⁶. Вочевидь, з огляду на тогочасні настрої, у ювілейному томі вміщено лише статті дев'яти галицьких гуманітаріїв. Для порівняння нагадаємо, що на збірку праць до десятирічного ювілею своїми статтями відгукнулося 24 автори.

Етапною для розуміння наукового феномену Великого Українця стала опублікована в ювілейному томі „Записок НТШ“ стаття В. Гарасимчука „Михайло Грушевський як історіограф України“, котра висвітлювала внесок видатного вченого в українську історіографію. Змальовуючи широкий контекст становлення та розвитку національного руху в Галичині, В. Гарасимчук своїм завданням окреслив аналіз „інтенсивної і багатой в результа-

ти наукової і культурної, та в частині і політичної діяльності професора Михайла Грушевського“ на галицькому ґрунті³⁷. Особливо помітно, наголосив В. Гарасимчук, вплив ювіляра проявився у сфері розвитку наукового українознавства: ґрунтовні історичні студії М. Грушевського поклали край спекуляціям довкола питань про самостійність українського народу та його культури, спрямували енергію найкращих представників молодшої нації на розв'язання актуальних проблем її буття.

Дослідник також зосередився на всебічному аналізі творчого доробку свого вчителя. На тлі розвитку історичної україністики другої половини ХІХ — початку ХХ ст. він акцентував новаторський характер історичних пошуків М. Грушевського в кількох напрямках: організації наукового верстату, збагачення тематичного спектру історичних студій, методології дослідницької праці. Чи не найбільше уваги у своєму нарисі В. Гарасимчук приділив характеристиці головного твору М. Грушевського, названого „незвичайним явищем не тільки в нашій, але взагалі в словянській науці“ та „найсильнішою зброєю“, яку інтелектуал може дати народові³⁸. Майстерно та скрупульозно, із залученням багатьох цитат дослідник розкрив перед читачем ідейне розмаїття „Історії України-Руси“, акцентуючи на її новаторському характері. В. Гарасимчук наголосив на всебічності розгляду вчителем історичної еволюції українського народу в її економічному, соціальному та культурно-духовному проявах. Відзначимо, що наведені оцінки та спостереження В. Гарасимчука мали потужний вплив на грушевськознавство ХХ ст. та значною мірою не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Підсумовуючи огляд галицької ювілейної грушевськіяни, насамперед відзначимо її новаторський характер, адже саме львівські колеги голови НТШ, будучи свідками його національного служіння, заклали традицію вшанування свого видатного сучасника. З огляду на виразно регіональний характер відзначаваної події, в ювілейних дописах найбільше йшлося про вагомість зусиль М. Грушевського з модернізації всіх сторін життя зазбручанських українців. Крім того, було зазначено також загальнонаціональні заслуги ювіляра: найбільш значущими в очах галичан виявилися його соборницькі зусилля, а також творення національної історичної метрики. Загалом саме в оцінках із нагоди ювілеїв Великого Українця сфокусувалося ставлення і до виплеканої ним історіографічної традиції, і до сповідуваної громадсько-політичної практики. Тож і для нас цьогогорічне відзначення 150-річчя М. Грушевського має стати поштовхом до всебічного переосмислення його ролі в новітній історії України.

Віталій ТЕЛЬВАК

³³ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 40, арк. 25 зв.

³⁴ Там само.— Спр. 38, арк. 4—4 зв.

³⁵ Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 — червень 1930 рр.) / Упоряд. Н. Халак.— Львів, 2015.— С. 42—23.

³⁶ Там само.— С. 53.

³⁷ Гарасимчук В. Михайло Грушевський як історіограф України // Записки НТШ.— Львів, 1922.— Т. СXXXIII.— С. 1.

³⁸ Там само.— С. 9.